

მერაბ ღაღანიძე
ფილოლოგიისა და ფილოსოფიის დოქტორი
პროფესორი
საქართველოს უნივერსიტეტი

წმიდა დედოფალ ქეთევანის წამება სულხან-საბა ორბელიანის პოეტური ხედვით

კორნელი კეკელიძე თავის შემაჯამებელ, განმზოგადებელ ნაშრომში სულხან-საბა ორბელიანის შესახებ, რომელიც ავტორის გარდაცვალების წელს გამოქვეყნდა, აღნიშნავდა: „სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრულ ნაწარმოებთაგან უნდა დავასახელოთ სამი სტროფი, რომელიც მას ჩაუმატებია თეიმურაზის „ქეთევანიანში“. მათი მიზანია ზედმეტად გაამახვილოს და გააძლიეროს სურათი სამშობლოსათვის თავგანწირული დედოფლის ტანჯვა-წამებისა. ჩანს, ეს შემზარავი ეპიზოდი ჩვენი ისტორიისა დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა საბაზე, რომელსაც თავი ვერ შეუკავებია, რომ არ შეეცსო თეიმურაზის ნაწარმოები“ (კეკელიძე 1962, 328; კეკელიძე 1966, 473).

მანამდე, სწორედ კორნელი კეკელიძემ გამოაქვეყნა პირველად საბასეული სამსტროფიანი ჩანართი, რომელშიც, მკვლევრის სიტყვებით, ქეთევანის წამების „ეს საშინელი სცენა საკმაოდ რელიეფურადაა წარმოდგენილი“ (კეკელიძე 1924, 331-332; კეკელიძე 1981, 495).

ხსენებული მოკლე პოეტური შენამატი, რომელიც საბას დაუწერია, მართალია, დასახელებულია თეიმურაზ პირველის თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემაშიც (ბარამიძე 1934, 022), მაგრამ თავად თეიმურაზისეული პოემის, – „წამება ქეთევან დედოფლისა“, – ამ კრებულში გამოქვეყნებულ ტექსტში (თეიმურაზი 1934, 126-136) ის, განსხვავებით სხვა ათსტრიქონიანი, ასევე არაავტორისეული ჩანართისაგან (თეიმურაზი 1934, 136-137), შეტანილი არაა.

საბას სტროფები ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ კიდევ ერთხელ, ვარიანტებითურთ, დაბეჭდილია თეიმურაზის თხზულების, – „წამება და წიგნი ქეთევან დედოფლისა“, – ბოლო აკადემიური გამოცემის კვლევის ნაწილში, შესავალში (თეიმურაზი 2017, 11-12). როგორც ჩანს, უკანასკნელად ეს ტექსტი სწორედ ამ წიგნში გამოქვეყნდა.

აღსანიშნავია, რომ სულხან-საბა ორბელიანის მომცრო პოეტური თხზულება არასოდეს შესულა არცერთ საბასეულ წიგნში, მათ შორის, არც მის თხზულებათა ოთხტომიან (ექვსწიგნიან) კრებულში (სულხან-საბა ორბელიანი 1959-1966).

პოემა თავისი დედის, დედოფალ ქეთევანის, მოწამეობის შესახებ მეფე თეიმურაზ პირველს, სავარაუდოდ, შეუქმნია 1627-1628 წლებში (გუგუშვილი 1979, 56-71; გუგუშვილი 1981, 57), თუმცა უნდა ითქვას, რომ, ასევე, გამოთქმულა ეჭვი, – არცთუ მთლად დასაბუთებული, – რამდენად შეიძლება მიჩნეული იქნეს თეიმურაზი ნაწარმოების ავტორად; ამ ეჭვის შედეგად წარმოქმნილი მოსაზრებით, ნაწარმოების ავტორობა მიეწერება თეიმურაზის ძმას, ბატონიშვილ ვახტანგს, რომელიც შემდგომ მოწესდ შემდგარა (ბურჭულაძე 1980, 136-148; შდრ. ბარამიძე, გუგუშვილი 1981, 127-134).

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ დაწერილი ჩანართი, მართალია, დაუთარილებელია, მაგრამ ის, ბუნებრივია, შეთხზულია პოემის ჩამოყალიბებიდან რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ, რადგან მეფისეული ტექსტის დასრულებიდან სულხანის დაბადებამდე დაახლოებით ოცდაათ წელს გაუვლია.

რაკი საბას სტროფები მოიპოვება მხოლოდ თეიმურაზ პირველის პოემის ხელნაწერებში, – სადაც ისინი ამგვარადაა დასათაურებული: „ეს სამი ლექსი საბა ორბელიანისაგან არის ნათქვამი“ (ბარამიძე 1934, 022), – საფიქრებელია, რომ ისინი არასოდეს გასაჯაროებულა ან გამოქვეყნებულა ცალკე, დამოუკიდებლად და იმთავითვე პოემის შესავსებად ივარაუდებოდა, ანუ ავტორს, სულხან-საბა ორბელიანს, ეს სტროფები არც ჩამოუყალიბებია ცალკე პოეტურ ნაწარმოებად, ხოლო ბიძგი ამ ტაეპების დასაწერად, როგორც ჩანს, მიუცია თავად მეფე თეიმურაზს, რომელიც თავის ნაწარმოებში გულდამშვიდებით მიმართავდა მომავალ შესაძლო შემმატებლებს: „ვინცა ლექსი მოუმატოს, მე არა ვარ მომდურავი“ (თეიმურაზი 1934, 136; თეიმურაზი 2017, 47)¹.

საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ კორნელი კეკელიძე ცდილობდა, ფსიქოლოგიური ახსნა მიენიჭებინა საბას სურვილისათვის, თუნდაც მცირე ზომის პოეტური ტექსტით გამოჰხმაურებოდა ქეთევანის წამე-

¹ შდრ. „თხოვნა მისთვის შეუსრულებია კიდევ საბა ორბელიანს საკმაოდ შინაარსიანი და მგრძნობიერი სტროფების დართვით“ (იმედაშვილი 1964, 150).

ბას: რაკი დედოფლის თავდადებული ტანჯვა „დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა“ მწერალზე, მას „თავი ვერ შეუკავებია“-ო (კეკელიძე 1962, 328; კეკელიძე 1966, 473).

თვით თეიმურაზისეული ტექსტი, – „წამება და წიგნი პატიოსნისა თეიმურაზის დედისა, ქეთევანისა, თქმული მეფისგანვე, ძისა მისისა, თეიმურაზისა“, – ისტორიული თანამიმდევრობით, მოკლედ აღწერს კახეთის დედოფლის – წმიდა ქეთევანის ცხოვრების დასასრულს და მის წამებას, მის თავდადებას ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის. პოემის კვლევას საგანგებო წიგნი მიუძღვნა ზურაბ ავალიშვილმა (ავალიშვილი 1938, 41-110).

ქეთევანი კახეთის მეფის, დავითის, ცოლი იყო, მაგრამ ხელმწიფე ადრევე გარდაიცვალა, რის გამოც დედოფალს, – მცირეწლოვანი უფლისწულის, თეიმურაზის, დედას, – თავად მოუხდა სამეფოს მართვა. მალე ბატონიშვილი დაიბარეს სპარსეთში, შაჰაბაზის კარზე. ამ დროს ტახტისათვის ბრძოლა წამოიწყო ქეთევანის ქმრის ძმამ, კონსტანტინემ, რომელმაც ისლამი მიიღო და რომელიც სპარსეთის ქომაგობით სარგებლობდა. მან დაუნდობლად დახოცა საკუთარი მამა ალექსანდრე და ძმა გიორგი, მაგრამ კახეთის თავადაზნაურობა აუჯანყდა მას, იგი სასტიკად მოკლეს და მისი მოჭრილი თავი ქეთევანს, აჯანყების შთამაგონებელს, მიართვეს. დედოფლის გადაწყვეტილებით, ამ დროს ქვეყნის მმართველი გახდა მისი ვაჟი – კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი, რომელიც, შაჰის ნებართვითა და აღჭურვილი მისი მხარდაჭერით, სპარსეთიდან დაბრუნდა. თუმცა მალე შაჰაბაზს ეჭვი გაუჩნდა თეიმურაზის ერთგულების მიმართ, რის გამო მეფისა და სამეფოს დასასჯელად კახეთი ააოხრა. შაჰის დასამშვიდებლად, თეიმურაზმა მას გაუგზავნა ჯერ – დედა, ხოლო შემდგომ – ორი ვაჟიშვილი. ჩასვლისთანავე, სპარსეთის მმართველის გადაწყვეტილებით, მეფის ძენი დასაჯეს, – დაასაჭურისეს ორივე, რომელთაგან ერთი მაშინვე გარდაიცვალა.

ცოტა ხნის შემდეგ, შირაზში, ტყვეობაში მყოფ ქეთევანს შაჰი მოსთხოვს ქრისტიანობის უარყოფას და ისლამის მიღებას, რაზეც დედოფალი უარს იტყვის. 1624 წლის 12 სექტემბერს, შირაზის მოედანზე, სარწმუნოების ერთგულებისათვის, ქეთევანს სასტიკი წამებით მოკლავენ. ქალაქში მყოფი კათოლიკე მღვდლები დაასაფლავებენ დედოფლის ცხედარს. შემდგომ, მის მცირე ნაშთს ეს მღვდლები კახეთში ჩამოუტა-

ნენ მეფე თეიმურაზს, რომელიც დედის წმიდა ნაწილებს ალავერდის წმიდა გიორგის ტაძარში დაკრძალავს (გუგუშვილი 1981, 6-19; ტაბაღუა 1986, 99-140; ტაბაღუა 1987, 48-60, 70-79; გულნბეკიანი 1987; Жордания, Гамезардашвили, 1994; Aleksidze 2024, 233-236).

ქეთევანის წამება, რომელსაც ფართო და ხანგრძლივი გამოძახილი ჰხვდა წილად, – მრავალგზისი და მრავალენოვანი აღწერის გარდა, – არაერთგზის ასახულა ქართული (და არამართო ქართული) ლიტერატურის სხვადასხვა ჟანრში (ნაჭყებია 2024): პოეტურად, თეიმურაზისა და საბას, ასევე, დანართების ავტორის გარდა, დედოფლის აღსასრულს გამოჰხმაურებია ვინმე მღვდელ-მონაზონი კოზმანი (კეკელიძე 1981, 496), რომლის ნაწარმოები დაკარგულა, ხოლო შემდგომ – დიმიტრი ბაგრატიონი, თავისი პოემით (ბაგრატიონი 1978, 79-92). ორივე ამ პოეტს თავიანთი ნაწარმოებები მიუჩნევიათ გაგრძელება-გაჰიბრებად თეიმურაზისეულ ტექსტთან.

ამავე დროს, ქეთევანის წამებას ძველ საქართველოში მიეძღვნა პროზაული ტექსტებიც: გრიგოლ ვახვახიშვილ-დოდორქელისა (ვახვახიშვილი 1989, 5-32; შდრ. Ghaghanidze 2018, 343-345) და კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონი პირველის (ანტონი 1980, 12-35) საგანგებო თხზულებები, რომლებიც წმიდანთა ცხოვრების აღმწერ სასულიერო ჟანრს – ჰაგიოგრაფიას – მიეკუთვნება; ასევე, ორი სვინაქსარული ტექსტი (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, 1968, გვ. 429-433); კიდევ, ალავერდის სახარების მინაწერ-მოხსენიება (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა 1986, 215).

მეფე თეიმურაზ პირველის პოემაში, – „წამება და წიგნი ქეთევან დედოფლისა“, – დედისა და დედოფლის წამება აღწერილია მკაცრად, მკაფიოდ, გამოკვეთილად, შეურბილებლად²:

² შდრ.: „სწავლულ კაცთა კომისია“: „გაუბეს ჯელ-ფეჯი და გააშიშვლეს წმიდა ქეთეუან დედოფალი და განჯურეგებულის გაგებით დაუგლიჯეს ძუძუები და გახურეგებული საჯები ნაგლეჯს ჯორცზედან შემოაწყეს და დაგლიჯეს. გააჯურეგეს ლურსმები და დაუყარეს ქუეშე და ზედ გაატარეს. დააწვინეს და შიშველაზედ ზედ შემოაყარეს ლურსმანი და ძუძუ-მკერდშიგან, განჯურეგებული ქუაბი დაარქუეს თავსა ზედან. კულად განჯურეგებულს ქუაბსა შიგან შიგ ჩასვეს და თავსაც დახურეს და შემოაწყეს გაჯურეგებული ბარები შუბლსა ზედა და ახეთქა თავის კეფა და ყუეს მრავალი სატანჯველი“ (ახალი „ქართლის ცხოვრება“ 2020, 77-78); ამბროზიო დუშ ანჟუში: „ჯალათები შემოვიდნენ და თან მოგიზგიზე ნაღვერდლით საცეო ორი მაცალი და ორი საზარელი მარწუხი შემოიტანეს. [...] სასტიკმა

მერმე გაუბეს ხელ-ფერხი, გაძაბეს განა მაჯები,
გაზით დაგლიჯეს ძუძუნი, დადგეს მხურვალე საჯები,
შუბლსა შემოსდგეს ბარები, იმას არ მისცეს აჯები,
აღმა ახეთქეს კეფანი [...] (66)³;

მკერდით ზურგამდი გაავლეს გახურვებული რკინანი (67);
ქვეშ დაუფინეს, დახურეს ზედან ლურსმისა რკინანი,
[...]
სხვა წამოასხეს, დაყარეს ჯორცთაგან ტყავნი წინანი (68).

თუ ამ პოეტური სტრიქონების მეშვეობით, ავტორი მეტად შთაბეჭ-
დავად და შეუფარავად (ამავე დროს, შემადრწუნებლად!) წარმოაჩენს
ქეთევანის წამებას, შემდგომ, ამ სალმობათა აღწერის გაგრძელებისას,
მოულოდნელად შემოიჭრება სილამაზე, – მოწამეობის სილამაზე, რაკი
ის შემზარავი იარაღები, ის ნივთები, რომლებიც სხეულის აუტანელ
ტანჯვას ემსახურება, უცებ სულის სამსახურში ჩადგება და, აღმწერის
როგორც სარწმუნოებრივი დაჯერებით, ისე პოეტური წარმოსახვით,
აღმოჩნდება თვალთ უხილავი, მაგრამ ნამდვილი სამკაული: მიწიერი
დამცრობის ხედვას გადაფარავს სულიერი სილამაზის ჭკრეტა.

ეს ჩანაცვლება კი, პოეტის თვალთ, ამგვარია:

ჯილად – ქვაბი, ყამჩად – ბარი, ამბარჩებად – საჯებია,
ვარდად – ცეცხლი, ქინძისთვებად – შამფურებით ირჯებია,
ჩქიფად – გაზი, ბუნბულ-საბნად – ლურსმნის წვერი ჯაჯებია,
ყოლ ბალებად – გაძაბული თოკით ჰქონდა მაჯებია (69).

ჯალათებმა ქეთევანის წამება დაიწყეს. ჯერ გავარვარებული სპილენძის ჭურ-
ჭელი დაადგეს თავზე, შემდეგ ლამაზ სახეზე ჩამოუცურეს და გახურებული მარ-
წუხებით სახიდან ხორცი მოგლიჯეს. ჯერ მარჯვენა, შემდეგ, მარცხენა ლოყიდან.
[...] დედოფალი წელზევით გააშიშვლეს, გავარვარებული მარწუხები ჩასჭიდეს
და მის მკერდს წვალემა დაუწყეს, დაუწყეს და მოაგლიჯეს ძუძუები. [...] ჯალა-
თები გახურებული მარწუხებით აწამებდნენ დედოფლის სხეულს“ (გულბენკი-
ანი 1987, 39-40); არაქელ დავრიუყვი: „გამოგზავნილმა დიდებულმა [...] ბრძანა,
რკინის ჭანგით დაეღადრათ მისი სხეული და უმოწყალოდ დაესახიჩრებინათ.
[...] ამის შემდეგ გაახურეს სპილენძის მიტრა და თავზე ჩამოაცვეს მას. [...] შე-
მდეგ მოიტანეს რკინის ბარი, [...] ის ბარი ძლიერად გაახურეს და დედოფალს
ძუძუებს შორის მკერდზე დაადეს“ (არაქელ დავრიუყვი 1974, 43).

³ ტექსტი დამოწმებულია და სტროფები მითითებულია ბოლო გამოცემის
მიხედვით: თეიმურაზი 2017, 41-42.

უნდა ითქვას, რომ პოემის ეს სტროფი იმდენად მკვეთრად განსხვავებულია დედოფლის წამების მთელი წინამორბედი აღწერილობისაგან, რომ მოსალოდნელია, გაჩნდეს არცთუ უსაფუძვლო კითხვა: ეკუთვნის კი ზემორე სტრიქონები ნამდვილად თეიმურაზს?⁴

ღირსშესანიშნავია, რომ შემდგომ, რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ, ამ სტროფიდან ორი სტროფის დაშორებით, პოემის ტექსტი თავისი პოეტური მონაკვეთით შეუვსია სულხან-საბა ორბელიანს.

ამდენად, მეფე თეიმურაზ პირველის პოემაში, – „წამება და წიგნი ქეთევან დედოფლისა“, – მოგვიანო შენამატის სახით, ჩართულია სულხან-საბა ორბელიანის მიერ დაწერილი სამი სტროფი, სადაც უშუალოდ, პირდაპირ ნაჩვენებია ქეთევანის წამება, მაგრამ, განსხვავებით თეიმურაზისეული თავდაპირველი და უმეტესწილად რეალისტურ-ფაქტობრივი თხრობისაგან, საბა საგანგებო, განსაკუთრებული გულისყურით, თავიდანვე წარმოაჩენს დედოფლის მარტვილობის სულიერ და ესთეტიკურ განზომილებას, ხოლო ამგვარ ხედვას საფუძვლად უდევს თავად მოვლენის სარწმუნოებრივი შინაარსის ღრმად გააზრება. შესაძლოა, გამოითქვას მყარი ვარაუდი, რომ საბასათვის, მისი ამ სტრიქონების შექმნისას, ბიძგის მიმცემი და სულიერ-პოეტური შთაგონების წყარო აღმოჩნდა თეიმურაზისეული სწორედ ის წარმოსახვა, სადაც ერთი სტროფის მანძილზე დანახულია წამების სილამაზე, ანუ სილამაზედ გარდასახული წამება (ხოლო ეს გარდასახვა აღზევებულია მიწიერი აღქმის ფარგლებიდან!), მაგრამ მნიშვნელოვანია, რომ საბა არა მარტო მიჰყვება და განაგრძობს თეიმურაზის დასახულ მიმართულებას, არამედ იმთავითვე, თავისი ნაწერის პირველი სიტყვებიდანვე, ისტორიულ მოვლენას იგი განჭვრეტს, – ამ მოვლენის უეტველი სარწმუნოებრივი ღირებულების გაცნობიერებით, – მხოლოდ ესთეტიკურად (შესაძლოა, იმიტომაც, რადგან წამების მიწიერი განზომილება მანამდე პოემის ტექსტში უკვე დახატული იყო თეიმურაზის მიერ).

⁴ ამ კითხვის, ამგვარი ეჭვის გასამყარებელი საყრდენი, შესაძლოა, წარმოშვას თეიმურაზისეულმა სიტყვებმა, პოემის სულ ბოლო სტრიქონმა, რომ მას თხზულების მხოლოდ ოთხმოცი სტროფი ეკუთვნის, – „მე ოთხმოცი ლექსი მითქვამს, სულ ეს არი ბოლო თავი“ (86, – თეიმურაზი 2017, 47), – ხოლო პოემის ხელნაწერებში ტექსტი, ჩანართებისაგან დამოუკიდებლად, ოთხმოცდაექვსი სტროფისაგან შედგება.

სულხან-საბა ორბელიანის სამსტროფიანი ჩანართია:

დედოფალი ვით შეამკვეს მათ უღმრთოთა სჯულის მტერთა,
სნატთა ნაცვლად დაუფენდეს მიწათა და ცუდთა მტვერთა,
სამკუთხს ლურსმანს ქვეშ უგებდენ, ვით ორხოვა, ვითა ტერთა,
ხან სცემდენ და ხან შეჰკვრიდენ, ვითა ხელსა და ტეტერთა.

მოკაზმიდენ შვენიერად, შეუქმოდენ ფისსა ზილფად,
ცხელსა შამფურს ქინძის თავად, საოლავად გინდა სკიფად,
ტანჯვას – სარკედ, ცემას – მარგედ, ნაცარს – სურმად, გამზა – ჩქიფად,
აგურს საპნად უსვამდიან, გასაწმედლად – კოსსა ლიფად,

ცხელსა ქვაბსა – თავს გვირგვინად, საყურებად – ნაკვერცხალსა,
ყამჩად – ბარსა, საყბურად – მხურვალესა ნალს ახალსა,
საჯს – ამბარჩად, ყელსაბამად, მწარეს თოკსა – ვითა მხალსა,
ქამრად ჯაჭვსა მოუჭერდნენ, შანთს დასმიდენ ვითა ხალსა⁵.

არცთუ ადვილად გასაგებ-ჩასაწვდომი ტექსტი, რომელიც მთლიანად ეყრდნობა კონტრასტულ სახეებს, ამგვარ შინაარსს გულისხმობს:

მართლმორწმუნე დედოფლის ირგვლივ შეკრებილან უღმრთონი და სჯულის მტერნი, – ისინი, ვინც უპირისპირდებიან, ვინც მტრობენ ქეთევანის ჭეშმარიტ სარწმუნოებას; სნატის, ანუ მდიდრული ხალიჩის მაგივრად, მას ფეხქვეშ უფენენ მიწას, ტალახს, მტვერს; ასევე, საფენ-საგებელი ნაქსოვი ორხოვის ან ტერის ნაცვლად, მას სამკუთხა ლურსმანზე უწევს დგომა; მას სცემენ და შეკრავენ როგორც შეურაცხადს, როგორც შეშლილს. ყოველივე შეუსაბამოა, წინააღმდეგობანი მოღალადეა! ჭეშმარიტი სარწმუნოების მაღიარებელს და, შესაბამისად, სიბრძნითა და გონიერებით აღსავსე ქალს სარწმუნოების მოწინააღმდეგენი გონებადაკარგული ადამიანის მსგავსად ეპყრობიან.

მაგრამ თავიდანვე ითქმება, რომ ქეთევანის დამცირება, მის მიმართ უპატიოდ მოპყრობა ნამდვილად მისი შემკობა და განდიდებაა.

⁵ სტროფების ტექსტი დამოწმებულია თეიმურაზის პოემის, – „წამება ქეთევან დედოფლისა“, – ბოლო სამეცნიერო გამოცემის მიხედვით, სადაც, კერძოდ, საბასეული ამ სტროფების ტექსტი დადგენილია აკადემიურად, ოთხი, – ყველა არსებული ხელნაწერის, გამოყენებით: თეიმურაზი 2017, 10-12; პუნქტუაცია მთლიანად გასწორებულია (თანამედროვე წესების მიხედვით).

საბასეული ქრისტიანული ხედვა ამგვარია: დამცირებაში იგი ჭვრეტს სულიერ აღზევებას, ჩაგვრა-დაკნინებაში – სულიერ მორთვა-გამოწყობას.

როგორც პირველი სტროფის დასაწყისში, ასევე, მეორე სტროფის დასაწყისში უმაღლეს და გამოკვეთილად ითქმება, რომ დედოფალი იმკობა და იკაზმება, და თანაც, ლამაზად, მშვენივრად, ტურფად; ცხადდება, რომ მისი წამება, სულიერი თვალსაწიერიდან, სწორედ მისი გალამაზებაა, რასაც მიწიერი განზომილებიდან მაშინვე განსხვავებულ, სულიერ განზომილებაში გადაჰყავს მოწამე (რაკი ირგვლივ მყოფ მაყურებელთათვის, მხოლოდ მიწიერად მხილველთათვის მათ თვალწინ ხდება არა შემკობა-მოკაზმვა, არამედ დამცირება და ტანჯვა!); შავი ფისი წარმოდგება როგორც სამკაული – დაფენილი ნაწნავივით; გავარვარებული შამფური ხდება თმის სამაგრ-დამამშვენებელი, ქინძისთავი, ან საოლავი, ან სკიფი, თმის ჩხირი.

ნებაყოფლობით და გაცნობიერებულად მიღებული ტანჯვა იქცევა სარკედ, რომელთანაც პირისპირ დგომისას იხილება, იჭვრიტება საკუთრივ თავდადებული ქრისტიანი ადამიანის სილამაზე; სხეულის ცემა წარმოიჩინდება სულის მარგებელ სალბუნად; ნაცარი, რომელიც ეფინება სახეს – შემამკობელ, დამამშვენებელ სურმად, ნელსაცხებლად; საწამებელი გაზი – სახის გასასუფთავებელ-გამასპეტაკებელ მაშა-მარწუხად, ჩქიფად (ეს მეტაფორა სრულებით იმეორებს თეიმურაზისეულს); აგურით გვემა წარმოდგენილია როგორც სურნელოვანი საპნით სახისა თუ ტანის განწმენდა-გაკრიალება; საწამებელი ტყავის სარტყელი ხდება სხეულის განწმენდელი გასანთლული ფარჩა, ლიფი.

მესამე სტროფში სურათი მწვავედ: გავარვარებული ქვაბი, რომელიც თავს დაედგა დედოფალს, მას სულიერი გვირგვინით შემოსავს; ცეცხლოვანი ნაკვერცხალი, რომელიც, მისი სხეულის დაწვისას, მის სახეზე კრთის, ნამდვილად სამკაული, საყურეებია; სახისა და ყბის სამშვენიის ხდება ბარიც და გავარვარებული ნალიც; ყამჩა თავის სამოსად წარმოიჩნდება; გახურებული, ცხელი ნალი, რომლითაც ჯალათები მის სახეს შანთავენ, საყბურად გამოსაყენებელი შესამკობელია; ყელზე გადასაჭერ ურთხლის ნასკვს, საჯს პოეტი ხედავს ამბარჩად, მანიაკად, ყელსაბამად; უხეში, მტანჯველი თოკი, რომლითაც შებოჭილია ქეთევანი, ნაზი და რბილი მცენარეა, რომელიც მოხდენილობას ჰმატებს ქალს; ჯაჭვი, რომლითაც დაბმულია დედოფალი, ტანის დამამშვე-

ნებელი ქამარია, ხოლო შანთით სახეზე ამოკაწრული და ამომწვარი ნაშთები სიტურფის გამომხატველი ხალია. საქმე ისაა, რომ ასე აღიქვამს პოეტი, რომლის თვალწინ სწორედ ამგვარი სურათი წარმოდგება, რაკი იმას, რასაც მიწიერი მხერა ხილულად ხედავს, სულიერი წვდომა განსხვავებულად ჭვრეტს.

აღსანიშნავია, რომ ქეთევანი დედოფალია, ხოლო დედოფალს, ჩვეულებრივ, ამგობს ხელმწიფური გვირგვინი, რომლის მაგივრად, მტარვალნი მას თავს დაადგამენ მხურვალე, გონჯ ქვაბს, რომელიც ჭეშმარიტად, სულიერი განზომილებით, აღმოჩნდება სწორედ ნამდვილი, მარადოული გვირგვინი, – გვირგვინი მოწამეობისა, თავგანწირვისა, მაგრამ, ამავე დროს, სწორედ ამიტომ, გვირგვინი და ნიშანი განდიდებისა, აღზევებისა.

პოეტისეული ასახვისა და წარმოსახვის მიზანია, საწამებელი იარაღები წარმოჩნდეს ნელსაცხებლებად, სამშვენიისებად, სამკაულებად, რასაც ემსახურება ორივე განზომილების, – ფიზიკურისაც და ესთეტიკურისაც, – გამოხატვა უკიდურესი ნატურალიზმით, უკიდურესი სიცხადით, რაც ამძაფრებს ხედვის მისაწვდომობას, მაგრამ, ამავე დროს, გამოკვეთს კონტრასტსაც. ამგვარი კონტრასტით კი ძლიერ შთამბეჭდაობას აღწევს ხილულის გარდაქმნა წარმოსახულად.

ჩანართ სტრიქონებში შესამჩნევია არა მარტო რთულ და იშვიათ სიტყვათა მოზღვაება (ზოგიერთი მათგანი არც კი განიმარტება საბას ლექსიკონში), არამედ მათი ჟღერადობაც, რაც სასმენად უცხო და მშვენიერია და რაც მთლიან ტექსტს კეთილხმოვანებას ანიჭებს. ამგვარმა პოეტურმა სილამაზემაც უნდა დაძლიოს ის ცხოვრებისეული სისასტიკე და დაუნდობლობა, რაც მტარვალებმა დაჰმართეს დედოფალს.

ამრიგად, წამება პოეტის მიერ აღიწერება როგორც მოწამის გალამაზება, მისი სრულყოფილი აღჭურვა სხეულებრივი სილამაზის შემამკობელი ნიშნებით. წამება კარგავს თავის ტრაგიკულ შინაარსს, რადგან ის წარმოსახულია როგორც დედოფლის დგომა სარკის წინ და როგორც სახისა თუ სხეულის გამშვენიერება. საბას ქრისტიანული თვალსაზრისით, ადამიანი ლამაზია მაშინ, როცა იგი, ღმრთის წინაშე წარდგომისას, სულიერად შემკობილია. ყველაზე ლამაზი კი წმიდანია, რომელიც საკუთარ სხეულს სწირავს ქრისტიანული სარწმუნოების ერთგულებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ავალიშვილი, ზურაბ. 1938. თეიმურაზ I და მისი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“. პარიზი: კავკასია.
Avalishvili, Zurab. 1938. Teimuraz I da misi p'oema „Ts'ameba Ketevan dedoplisა“. P'arizi: K'avk'asia.
- ანტონი პირველი, 1980. „წიგნი მარტირიკა“, წგ-ში: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი VI, თბ.: მეცნიერება.
Ant'oni P'irveli, 1980. „Ts'igni mart'irik'a“, in: Dzveli kartuli agiografiuli lit'erat'uris dzegebi, ts'igni VI, Tb.: Metsniereba.
- ახალი „ქართლის ცხოვრება“: ვახტანგისეული რედაქცია. 2020. ტომი III, თბილისი: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
Akhal „Kartlis tskhovreba“: Vakht'angiseuli redaktsia. 2020. t'omi III, Tbilisi: Khelnats'erta erovnuli tsent'ri.
- ბაგრატიონი, დიმიტრი. 1978. დიმიტრიანი (ლექსები და პოემები), თბილისი: მეცნიერება.
Bagrat'ioni, D. (1978). Dimit'riani (leksebi da p'oemebi). [Dimitriani (Poems)]. Tbilisi: Metsniereba.
- ბარამიძე ალექსანდრე, გუგუშვილი, მერი. 1981. ქეთევან დედოფლის წამების გარშემო. ცისკარი, N 1.
Baramidze Aleksandre, Gugushvili, Meri. 1981. Ketevan dedoplis ts'amebis garshemo. Tsisk'ari, N 1.
- ბარამიძე, ალექსანდრე. 1934. „ტექსტისათვის“, წგ-ში: თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული: ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი, ალექსანდრე ბარამიძისა და გიორგი ჯაკობიას რედაქციით, ტფ.: ფედერაცია.
Baramidze, Aleksandre. 1934. „T'ekst'isatvis“, in: Teimuraz p'irveli, Tkhulebata sruli k'rebuli: t'ekst'i, gamok'vleva, leksik'oni, Aleksandre Baramidzisa da Giorgi Jak'obias redaktsiit, T'p.: Pederatsia.
- ბურჭულაძე, როლანდ. 1980. წამება ქეთევან დედოფლისა, ცისკარი, N 4.
Burch'uladze, Roland. 1980. Ts'ameba ketevan dedoplisა, Tsisk'ari, N 4.
- გუგუშვილი, მერი. 1979. თეიმურაზ პირველის ცხოვრების გზა. თბილისი: მეცნიერება.
Gugushvili, Meri. 1979. Teimuraz p'irvelis tskhovrebis gza, Tbilisi: Metsniereba.
- გუგუშვილი, მერი. 1981. თეიმურაზ პირველი: შემოქმედებითი პორტრეტი, თბილისი: მეცნიერება.
Gugushvili, Meri. 1981. Teimuraz p'irveli: shemokmedebiti p'ort'ret'i, Tbilisi: Metsniereba.
- გულბენკიანი, რობერტო. 1987. ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის ქეთევანის მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ, თბილისი: მეცნიერება.

- Gulbenk'iani, Robert'o. 1987. Namdvili tsnobebi sakartvelos dedoplis Ketevanis mots'amebrivi sik'vdilis shesakheb, Tbilisi: Metsniereba.
- დავრიჟეცი, არაქელ. 1974. ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი: მეცნიერება.
Davrizhetsi, Arakel. 1974. Tsnobebi sakartvelos shesakheb, Tbilisi: Metsniereba.
 - ვახვახიშვილი, გრიგოლ (დოდორქელი), 1989. „წამებად ყოვლად დიდებულისა მოწამისად, დედოფლისა ქეთევანისა“, წგ-ში: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი V, თბილისი: მეცნიერება.
Vakhvakhishvili, Grigol (Dodorkeli), 1989. „Ts'ameba qovlad didebulisa mots'amisa, dedoplis Ketevanisa“, in: Dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzegebi, ts'igni V, Tbilisi: Metsniereba.
 - თეიმურაზი. 1934. თხზულებათა სრული კრებული: ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი, ა. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, ტფილისი: ფედერაცია.
Teimurazi. 1934. Tkhzulebata sruli k'rebuli: t'ekst'i, gamok'vleva, leksik'oni, Aleksandre Baramidzisa da Giorgi Jak'obias redaktsiit, T'p.: Pederatsia.
 - თეიმურაზი. 2017. წამება ქეთევან დედოფლისა, ახალი გამოცემისათვის ტექსტი მოამზადა, შესავალი და კომენტარები დაურთო თეა ქართველიშვილმა, თბილისი: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
Teimurazi. 2017. Ts'ameba Ketevan dedoplis, akhali gamotsemisatvis t'ekst'i moamzada, shesavali da k'oment'arebi daurto Tea Kartvelishvilma, Tbilisi: Khelnats'erta erovnuli tsent'ri.
 - იმედაშვილი, გაიოზ. 1964. თეიმურაზ პირველის „წამება ქეთევან დედოფლისა“ და მარტვილოლოგიური ჟანრი, წგ-ში: ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, 2, თბილისი: საქ. მეცნ. აკად. გამ-ბა.
Imedashvili, Gaioz. 1964. „Teimuraz p'irvelis „Ts'ameba Ketevan dedoplis“ da mart'vilologiuri zhanri“, in: Dzveli kartuli mts'erlobis sak'itkhebi, 2, Tbilisi: Sak. metsn. ak'ad. gam-ba.
 - კეკელიძე, კორნელი. 1924. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი II, ტფ.: გამომცემელი თომა ჩიქვანაია.
K'ek'elidze, K'orneli. 1924. Kartuli lit'erat'uris ist'oria, t'omi II, T'p.: Gamomtsemeli Toma Chikvanaia.
 - კეკელიძე, კორნელი. 1962. „სულხან-საბა ორბელიანი“, წგ-ში: კეკელიძე, კორნელი. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VIII, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
K'ek'elidze, K'orneli. 1962. „Sulkhan-Saba Orbeliani“, in: K'ek'elidze, K'orneli, Et'iudebi dzveli kartuli lit'erat'uris ist'oriidan, VIII, Tbilisi.: Tsu gam-ba.
 - კეკელიძე, კორნელი, 1966. „სულხან-საბა ორბელიანი“, წგ-ში: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი მეორე, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1966.

K'ek'elidze, K'orneli, 1966. „Sulkhan-Saba orbeliani“, in: Kartuli lit'erat'uris ist'oria, t'omi meore, Tbilisi.: Sabch'ota Sakartvelo, 1966.

- კეკელიძე, კორნელი. 1981. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი მეორე, თბილისი: მეცნიერება.

K'orneli, K'orneli. 1981. Dzveli kartuli lit'erat'uris ist'oria, t'omi meore, Tbilisi: Metsniereba.

- ნატყებია, მაია. 2024. „ქარო, სად მისწვდე, მიიღე ამბავნი არ სამრუდონი“: ქეთევან წამებული XVII-XVIII სს. ქართულ და ევროპულ მწერლობასა და ისტორიულ წყაროებში, თბილისი: შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი.

Nach'gebia, Maia. 2024. „Karo, sad mists'vde, miighe ambavni ar samrudoni“: Ketevan ts'amebuli XVII-XVIII ss. kartul da evrop'ul mts'erlobasa da ist'oriul ts'qaroebsi, Tbilisi: Shota Rustavelis Sakartvelos erovnuli sametsniero pondi.

- ორბელიანი, სულხან-საბა. 1959-1966. თხზულებანი: ოთხ ტომად, ტომი I-IV, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

Orbeliani, Sulkhan-Saba. 1959-1966. Tkhzulebani: otkh t'omad, t'omi I-IV, Tbilisi: Sabch'ota Sakartvelo.

- ტაბაღუა, ილია. 1986. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, თბილისი: მეცნიერება.

T'abaghua, Ilia. 1986. Sakartvelo Evrop'is arkivebsa da ts'ignsatsavebsi, II, Tbilisi: Metsniereba.

- ტაბაღუა, ილია. 1987. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბილისი: მეცნიერება.

T'abaghua, Ilia. 1987. Sakartvelo Evrop'is arkivebsa da ts'ignsatsavebsi, III, Tbilisi: Metsniereba.

- ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. 1986. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტომი II, თბილისი: მეცნიერება.

Kartul khelnats'erta aghts'eriloba. 1986. Qopili saek'lesio muzeumis (A) k'olektsiisa, t'omi II, Tbilisi: Metsniereba.

- ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. 1968. წიგნი IV, თბილისი: მეცნიერება.

Dzveli kartuli agiograpili lit'erat'uris dzeglebi. 1968. ts'igni IV, Tbilisi: Metsniereba.

- Aleksidze, Nikoloz. 2024. Sanctity, Gender and Authority in Medieval Caucasia, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2024.

- Ghaghanidze, Merab. 2018. „Grigol Vakhvakhishvili-Dodorkeli“, in: Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History, Volume 12, Leiden/Boston: Brill.

- Жордания, Гиви, Гамезардашвили, Зураб. 1994. Римско-католическая миссия и Грузия, Часть I, Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1994.

- Zhordaniya, Givi, Gamezardashvili, Zurab. 1994. Rimsko-katolicheskaja missiia i Gruzija, Chast' I, Tbilisi: Izd-vo Tbilisskogo universiteta, 1994.

Merab Ghaghanidze
Doctor of Philology and Philology
Professor, PhD
The University of Georgia

The Martyrdom of St. Queen Ketevan through the Poetic Vision of Sulkhan-Saba Orbeliani

The poem recounting the martyrdom of Queen Ketevan was composed by her son, King Teimuraz I (1589-1663), between 1627 and 1628. „The Torture and Book of Queen Ketevan“ presents a historical account of the final period in the life of the Queen of Kakheti – Saint Ketevan (1560-1624) – chronicling her torture and unwavering dedication to the Christian faith.

As a later addition to the original poem, three stanzas written by Sulkhan-Saba Orbeliani are incorporated, which directly depict Ketevan’s suffering. However, unlike Teimuraz’s original and predominantly realistic narrative, Orbeliani emphasizes the spiritual and aesthetic dimensions of the queen’s torture from the outset. This distinctive vision stems from a profound understanding of the religious significance of the martyrdom itself.

Orbeliani transforms the depiction of torture into an act of beautification, presenting the martyr’s suffering as perfect adornment that enhances bodily beauty. The torture loses its tragic content as the poet reimagines it through the metaphor of a queen standing before a mirror, beautifying her face and body. From Sulkhan-Saba Orbeliani’s Christian perspective, true beauty emerges when an individual presents themselves before God in spiritual perfection. The saint who sacrifices their body in faithfulness to the Christian faith represents the highest form of beauty.

This study examines how Orbeliani’s poetic intervention reframes the narrative of martyrdom, transforming physical suffering into spiritual transcendence and aesthetic perfection.